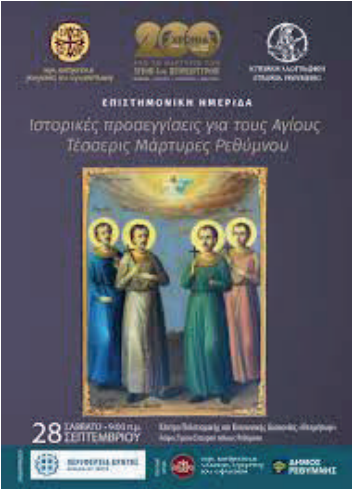

■ Του ΧΑΡΗΣ ΣΤΡΑΤΙΑΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (334)

Ρέθυμνο 1824: η πόλη της καρατόμησης των Τεσσάρων Μαρτύρων (1)

Πραγματοποιήθηκε το περασμένο Σάββατο με επιτυχία η επιστημονική ημερίδα της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Ρεθύμνης με θέμα «Ιστορικές προσεγγίσεις για τους Αγίους Τέσσερις Μάρτυρες Ρεθύμνης». Σ' αυτήν έγιναν 14 εισηγήσεις, μεταξύ των οποίων και μία του συντάκτη των «Αναδιφώσεων», με θέμα «Ρέθυμνο, 1824. Η πόλη της καρατόμησης των Τεσσάρων Μαρτύρων». Την εισήγηση αυτή, αρκετά ανεπτυγμένη, θα παραθέσω από σήμερα στη στήλη, με κατάλληλη εικονογράφηση, με την ελπίδα ότι παρουσιάζει ενδιαφέρον για τους αναγνώστες. Η ημερίδα κρίνεται επιτυχημένη, όχι επειδή έτσι συνηθίζουμε να αναφε-

ροουμε για κάθε εκδήλωση, αλλά επειδή είχε τα χαρακτηριστικά εκείνα που την καθιστούν τέτοια.

5. Κρατήθηκαν οι χρόνοι που είχαν προγραμματιστεί

6. Θα υπάρξουν Πρακτικά, τα οποία θα δώσουν την ευκαιρία στο περιοδικό «Κρητολογικά Γράμματα» να ξανακυκλοφορήσει και να αναγεννηθεί, μετά από μία και πλέον δεκαετία
7. Πραγματοποιήθηκε πρωτογενής έρευνα, για την διαπραγμάτευση δύο τουλάχιστον εισηγήσεων
8. Έγινε έρευνα στα οθωμανικά αρχεία, χωρίς την οποία η ιστορία του τόπου μας επί οθωμανικής κυριαρχίας θα είναι πάντα μονομερής

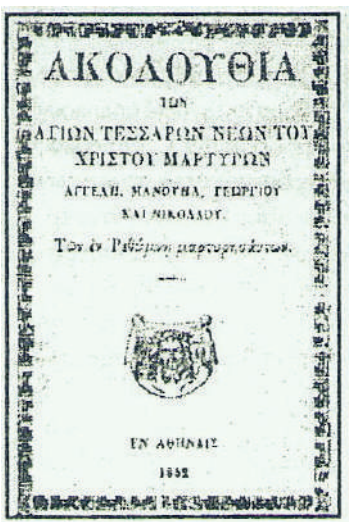
1. Ήρθε να καλύψει ένα κενό στα ρεθεμνιώτικα γράμματα, μετά μάλιστα από την αδυναμία απασχόλησής τους με τις μεγάλες ευκαιρίες της 200ετηρίδας από την Επανάσταση του 1821 και της 100ετηρίδας από τη Μικρασιατική Καταστροφή
2. Καλύφθηκαν πολλοί διαφορετικοί τομείς του θεμάτων της
3. Προστέθηκε νέα γνώση
4. Τέθηκαν νέα ερωτήματα για έρευνα

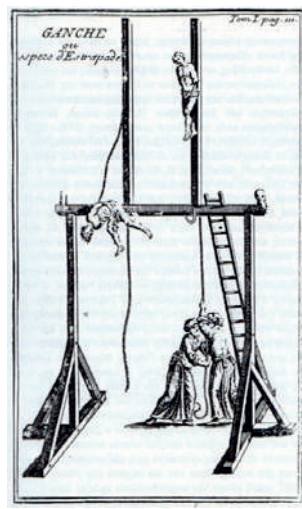
μόνο εισηγήσεις αλλά και μουσική ακρόαση

13. Δόθηκε μια ευκαιρία στην ΙΑΕΡ να ξαναβιωθεί παλιές δόξες, με μια νέα ηγεσία. Το μοναδικό μείον ήταν η μειωμένη συμμετοχή κοινού, που εν μέρει καλύφθηκε από την πληθωρική παρουσία ιερωμένων. Πιθανόν οι εγκαταστάσεις του Ιδρύματος «Θεομήτωρ» να θεωρούνται μακρινές για την πραγματοποίηση τέτοιων εκδηλώσεων, αφού μάλιστα απαιτούν την ύπαρξη μεταφορικού μέσου. Οπωσδήποτε όμως οι πνευματικές εκδηλώσεις μ.Κ. (μετά Κορωνοϊό) έχουν μειωμένη συμμετοχή, πλην των περιπτώσεων που το κοινό έχει προσωπική σχέση με τον ομιλητή ή με το αντικείμενο της έρευνάς του.

9. Άνοιξε η πόλη για νέα αντικείμενα έρευνας: τη λαογραφία του θέματος, την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία των τριών ναών που αφιερώθηκαν διαδοχικά στο Ρέθυμνο στους Τέσσερις Μάρτυρες κ.ά.
10. Πραγματοποιήθηκαν τέσσερις παρεμβάσεις και διεξήχθη συζήτηση
11. Υπήρξαν εισηγήσεις προφορικής ιστορίας
12. Η ημερίδα δεν περιλάμβανε

Στην ημερίδα έκανα δύο παρεμβάσεις, αφού πρώτα ευχαρίστησα τους οργανωτές. Η πρώτη είχε να κάνει με την πρώτη έκδοση της ακολουθίας των Μαρτύρων, την οποία είχε εντοπίσει και αγοράσει ο Γ.Π. Εκκεκάκης, με το αντίτυπο που απέκτησε να είναι ουσιαστικά το μόνο γνωστό μέχρι και σήμερα. Η δεύτερη παρέμβαση προσπάθησε να καλύψει το ερώτημα πώς, ενώ όλες οι γνωστές ιστορικές πηγές αναφέρονται σε καρατόμηση των Μαρτύρων, η λαϊκή παράδοση, σε πόλη και χωριά, αναφέρεται σε απαγχονισμό τους από τον υπεράνω του τόπου μαρτυρίου Πλάτανο. Η απάντηση βρίσκεται στη διαβάθμιση αναξιοπρέπειας που είχαν οι τρόποι θανάτωσης επί οθωμανικής κατοχής.

Οι τρόποι αυτοί ήταν: παλούκωμα, τσιγκέλι (εικόνα από τον περιηγητή Tournefort το 1700), εκδορά, στραγγαλισμός, απαγχονισμός, αποκεφαλισμός και κάποιιο άλλο λιγότερο συχνό. Οι Τέσσερις Μάρτυρες είχαν διατελέσει πιστοί του Μωάμεθ και δεν επιτρεπόταν να εκτελεστούν με εξευτελιστικό τρόπο. Η λαϊκή παράδοση πάντως έκανε προβολή του γνωστού στη συνείδηση της τρόπου εκτέλεσης, του απαγχονισμού. Άλλωστε τέτοιοι είχαν υποστεί στο Ρέθυμνο όλοι οι χαϊνίδες, από τον Γιαννουδιανό Ανδρούλη Γουλούντα το 1659 μέχρι τον Ρουσικιανό Εμμανουήλ Φουντουλάκη το 1892. Από τον κανόνα δεν είχε εξαιρεθεί ο επίσκοπος Ρεθύμνης Γεράσιμος Κοντογιαννάκης. Όλοι είχαν κοινό χαρακτηριστικό ότι δεν είχαν ποτέ διατελέσει πιστοί του Μωάμεθ, στους οποίους επιφύλασσόταν η ποιή της καρατόμησης, κατά την οποία ο θάνατος ήταν συνήθως στιγμιαίος. Και τώρα η εισήγησή.

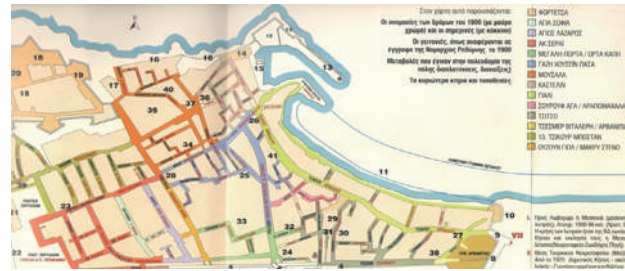
«Ευχαριστώ την οργανωτική επιτροπή για τη ημερίδα καθώς και την επιστημονική επιτροπή για την αποδοχή της πρότασης εισήγησής μου. Είναι βέβαια στενάχωρο το γεγονός ότι χρειάστηκε να περάσουν 20 χρόνια για να ξαναασχοληθεί επιστημονικά το Ρέθυμνο με το θέμα των Τεσσάρων Μαρτύρων, όπως και τότε είχε χρειαστεί να μεσολάβησουν άλλα 24 από το 1980 που είχε κυκλοφορήσει το τεύχος αφιέρωμα του περιοδικού «Προμηθεύς ο Πυρφόρος». Η σημερινή πάντως Ημερίδα φαίνεται να σηματοδοτεί την επανεκκίνηση της ΙΑΕΡ και την επανέκδοση των «Κρητολογικών Γραμμάτων».

Δεν έχω καμία ειδικευση σε θέματα θρησκευτικής ιστορίας και δεν θα προσεγγίσω το θέμα των Τεσσάρων Μαρτύρων καθαυτό, ως αναρμόδιος. Θα εξετάσω όμως εκείνο που παλιότερα συνηθίσαμε να ονομάζουμε και να θεωρούμε ως προαπαιτούμενο, το «ιστορικό πλαίσιο», με τον χρόνο αναπόσπαστα δεμένο με τον τόπο, το Ρέθυμνο στην περίπτωση μας ή σωστότερα το Restmo του 1824, αφού αυτό ήταν οθωμανοκρατούμενο. Το θέμα φαίνεται καταρχήν ενδιαφέρον, όμως αποδεικνύεται δύσκολο. Ισχύει και στην περίπτωση αυτή η διαπίστωση του Γιώργου Σεφέρη ότι γνωρίζουμε περισσότερα για την εποχή του Βισσέντζου Κορνάρου από την πολύ πιο πρόσφατη της οθωμανικής κατοχής.

Δεν το αναφέρω αυτό ως δικαιολογία, αφού θα προσπαθήσω να χρησιμοποιήσω τα κάθε είδους διαθέσιμα ιστορικά τεκμήρια, αλλά ως διαπίστωση. Θα προσπαθήσω λοιπόν να απαντήσω ποια ήταν η πολεοδομική συγκρότηση της πόλης, η συγκοινωνιακή της εξυπηρέτηση, η δημογραφική της κατάσταση και η εθνική της αναλογία, η πολιτικοοικονομική κατάσταση, δέκα ακριβώς χρόνια μετά την αποπομπή του Χατζή Οσμάν Πασά και η εκπαιδευτική πραγματικότητα. Κι ακόμα, ποια ήταν η στρατιωτική προετοιμασία, οι επιστημονικές δυσκολίες, οι υγειονομικές συνθήκες, εν μέσω μιας επιδημίας πανώλης που ξεκλήριζε τον εγκλειστο πληθυσμό εδώ και χρόνια, και τα προηγήθηνα επαναστατικά γεγονότα, τα άμεσα και έμμεσα σχετιζόμενα με την πόλη.

Ως προς την κατοίκηση, γνωρίζουμε ότι οι συνοικίες της πόλης, ως συνέχεια της πρακτικής της περιόδου της ενετικής κατοχής, συγκροτούνταν γύρω από τους χώρους λατρείας, των τζαμιών, των εκκλησιών και των συναγωγών. Οι κυρίως συνοικίες του Ρεθύμνου ήταν σχεδόν όλες κατοικημένες από μουσουλμανικό πληθυσμό. Τέτοιες ήταν εκείνες με τα συμβατικά ονόματα Ιτς Καλέ (η συνοικία στο εσωτερικό της Φορτέτζας, η πιο πυκνοκατοικημένη, με πέντε εκατοντάδες μουσουλμάνους το 1834), Αγία Σοφία (η οποία συγκροτούνταν από τις κατοικίες περί των σημερινών οδών Λορέντζου Μαβίλη και Μελετίου Πηγά), Άγιος Λάζαρος (περιοχή των σημερινών οδών Πατελάρου-Μπουνιαλή και Αγίου Γεωργίου Γρότας), Ουζούν Γιολ (Μαρκου Στενό), Ακ Σεράι (περικλειόμενη από τις σημερινές οδούς Κορωναίου, Πρεβελάκη, Δημακοπούλου και Πατριάρχου Γρηγορίου). Τον χάρτη των συνοικιών είχε δημιουργήσει ο αείμνηστος Γιάννης Σπανδάγος.

Μουσουλμανικές ήταν και οι συνοικίες Ορτά Καπί (Τμήμα Εθνικής Αντιστάσεως, τμήμα Μπουνιαλή, Μελχισεδέκ, Γοβατζιδάκη, Παπαμιχαλάκη, Βοσπόρου, τμήμα Αγίας Βαρβάρας), Γαζή Χουσεϊν Πασά (τμήμα Εθνικής Αντιστάσεως, Κορνάρου και Μουσαλά (Ραδαμάνθους, Τσίχλη, Μίνως, Χατζηγρηγοράκη, Σουλίου, Ωριάς, Βερνάρδου, Μεσολογγίου, Ξανθοουδίου, Επιμενίδου, Λασθένους, Αραμπατζόγλου και Μουσαλά (τμήμα Λισισνίου, Μεσολογγίου, Κατεχάκη, Καμπίτση, Αρχοντοπούλων, Μακεδονίας, Χειμάρρας). Τμήμα της συνοικίας προσδιοριζόταν ακριβέστερα ως Μείντιν (κυρίως η οδός Παλαιολόγου, που επί Βενετοκρατίας και μέχρι τον 18^ο αιώνα αποτελούσε την ραζα της πόλης).

Ένα άλλο τμήμα της συνοικίας Γαζή Χουσεϊν Πασά, που σήμερα συγκροτεί την πλατεία Πετυχάκη και τότε αποτελούνταν από τις οδούς Ωριάς και το Σεϊτάν Τσαρσί, προσδιοριζόταν ως Πλάτανος, εξαιτίας της ύπαρξης ενός εντυπωσιακού τέτοιου δέντρου (εικόνα), από το οποίο όπως θα δούμε απαγχονίζονταν παράνομοι και επαναστάτες. Μια άλλη ακραϊνή μουσουλμανική συνοικία ήταν το Καστέλι, στην περιοχή του επί Βενετοκρατίας Castell Vecchio (στο εσωτερικό των οδών Αρκαδίου, Δαμβέρην, Αθανασίου Διάκου, Νταλιάνη, Μοσχοβίτου και Φωτάκη). Στις υπόλοιπες συνοικίες ανατολικά της Μεγάλης Αγοράς σημειωνόταν σημαϊκή χριστιανική παρουσία, μεγαλύτερη ή μικρότερη.

Όπως ήταν φυσικό, η χριστιανική κατοίκηση ήταν απαγορευμένη στη μουσουλμανική συνοικία Αρβανιθιά, η οποία είχε κατεχοχρήν στρατιωτική λειτουργία, όντας ουσιαστικά το εσωτερικό του παλιότερου προμαχώνα της Αγίας Βαρβάρας. Το Γαλί και το Κουμ Καπί, με τη μετέπειτα Προκουμιά και τη σημερινή Αρκαδίου είχαν μικτή εμπορική και οικιστική χρήση, με την κατοικία στους ορόφους, παρόμοια με του Αράπ Μαχαλά, με τις μετέπειτα οδούς Τσουδερών, Καστρινογιαννάκη και Δασκαλογιάννη. Δύο ακόμα συνοικίες μικτής κατοίκησης ήταν εκείνες με το όνομα Τσίτσο και Τοικούρ Μπυστάν, περικλειόμενες από τα εξωτερικά τείχη, τη σημερινή Κριτοβουλίδου, τα στενά της Αρκαδίου, τη Μανιουδάκη, την Τσαργή και την Τομπάρη, η οποία κατέληγε τότε στο τέμενος Βαλιδέ Σουλτάνας.

Τα τεμένη γύρω από τα οποία συγκροτούνταν οι συνοικίες είναι ήδη γνωστά: Γαζή Χουσεϊν πασά, Βαλιδέ σουλτάνας, Κιουτσούκ Ιμπραϊμ, Γιαχιά Ιμπραϊμ, Ανγκεμπούτ πασά, Καρά Μουσα πασά και Ιμπραϊμ Χαν. Αυτά συνεπιγραφούνταν από τα μεστζίτ (mescit), μικρότερους θρησκευτικούς χώρους οι οποίοι δεν διέθεταν μιναρέ, ένα από τα οποία λειτουργούσε στη Φορτέτζα. Η κατηγοριοποίηση των οδών κατά συνοικίες υποδεοόταν από μια άλλη, με βάση την επαγγελματική απασχόληση των κατοίκων τους. Έτσι στη μετέπειτα οδό Τσουδερών συγκεντρώνονταν τα ντερμιτζιδικά (σιδερβάδικα), ενώ τα πεταλόδικα συγκεντρώνονταν περισσότερο στο Ορτά Καπί, τα παπουτσιδικά στη συνοικία Γαζή Χουσεϊν Πασά και τα μαχαιράδικα (μπιτσαζιδικά) στη μετέπειτα οδό Σουλίου. Θα συνεχίσουμε όμως την επόμενη εβδομάδα.

Ο ακούρατος Παναγιώτης Παρασκευάς 1

Έχω ξαναγράψει ότι ο δρ. Παναγιώτης Παρασκευάς έχει τέσσερις τουλάχιστον σημαντικές ικανότητες, που στο σύνολό τους τον κάνουν ακατάμηχο. 1. Καταπιάνεται με θέματα βιομηχανικής ιστορίας (σαπωνοποιία, βυρσοδεψία), όντας ο μόνος ουσιαστικά που το κάνει στο Ρέθυμνο. 2. Καταπιάνεται με την έρευνα της ιστορίας από πρωτογενείς πηγές, απασχόληση που σχεδόν πάντα είναι για τον ερευνητή τους άχαρη (και που όμως είναι απαραίτητο κάποιος να την κάνει). 3. Είναι χαμηλών τόνων και 4. Είναι ακούρατος. Τώρα μάλιστα που βγήκε στη σύνταξη έγινε ακόμα παραγωγικότερος, ενώ παράλληλα κατάφερε να προσθέσει κι ένα πέμπτο προτέρημα, την απασχόληση με την εκκλησιαστική ιστορία, στην οποία ελάχιστα εντυφούν.

Ο ακούρατος Παναγιώτης Παρασκευάς 2

Πρόσφατα κυκλοφόρησε το βιβλίο με τον τίτλο «Η Ενορία Άδελε την περίοδο 1909-1932», συμπληρώνοντας μια τριλογία, που περιλαμβάνει επίσης τα βιβλία «Η Ενορία Άδελε την περίοδο 1883-1909 μέσα από το Βιβλίο Εσόδων-Εξόδων του Ιερού Ναού Αγίου Παντελεήμονα Άδελε» και «Σημειώσεις περί του Μερτικού των Μαστόρων. Η ανέγερση του ναού του Αγίου Παντελεήμονα Άδελε (1864-1865)». Είναι μια έκδοση επιστημονική, με εισαγωγή, σχόλια, πίνακες, ευρετήριο και γλωσσάρι εκκλησιαστικών όρων. Και εις άλλα με υγεία, αγαπητέ Παναγιώτη!

Κατευόδιο στην καλή μας, κυρία Μαριάννα

Έφυγε από τη ζωή η καλή μας κυρία Μαριάννα Σαγιά-Αρετάκη. Μέχρι την περασμένη Παρασκευή δεν ξέραμε κάποιοι Ρεθεμνιώτες ούτε το επίθετό της κι όμως την αισθανόμασταν ως δικό μας άνθρωπο. Την τελευταία εικοσαετία δεν υπήρξε εκδήλωση στο Ρέθυμνο, από εκείνες που ονομάζουμε «του πνεύματος», στην οποία να μην παρασταθεί. Κι όμως οι γραμματικές της γνώσεις πρέπει να ήταν λίγες και σίγουρα όχι ακαδημαϊκές. Μερικές μάλιστα φορές φαινόταν να το απολαμβάνει, όταν τη νανουρίζαμε με τις πολυλογίες μας. Όμως στο τέλος κάθε εκδήλωσης φρόντιζε να ευχαριστήσει με χειραφίες τόσο τους διοργανωτές όσο και τους ομιλητές, με απέραντη και ειλικρινή ευγένεια. Πιστεύω ότι γι' ανθρώπους σαν εκείνη είχε γράψει ο Π. Πρεβελάκης ότι το Ρέθυμνο διέθετε πάντα «...ανθρώπους αγαθούς, σεμνούς και συνάμα περήφανους και καλότροπους, κοντολογίς είδος ποθητό μέσα στο φιλόταρχο και σήμερα νησί της Κρήτης».